

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ

DİL VE EDEBİYAT
DÜNYADA TÜRK EDEBİYATI
Orta Asya Türk Edebiyatı

Türkiye
Kültür Portalı

Doç. Dr. İbrahim Dilek

ARALIK - 2009
ANKARA

3.6. ORTA ASYA TÜRK EDEBİYATI

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Türkler, Orta Asya , Türk, Edebiyat

Oğuzlar 10 ve 11. yüzyıllarda oldukça geniş bir alana yayılmışlar; İrtiş'ten Volga'ya dayanan sınırları Hazar Deniziyle Maveraünnehr arasındaki bütün bir bozkır sahasını içine almıştır. Böylece Orta Türkçe ilk devresinde Hakaniye ve Oğuz edebi şiveleriyle görünüyordu. Türk kültürünün ana yurdu olan Türkistan'da onuncu yüzyıldan itibaren geniş ve zengin bir edebiyat teşekkül etmiştir. Bu edebiyatın temeli, yazılı ve sözlü destanlara dayanmaktadır. Yazılı edebiyatın öncüleri Ahmet Yesevi, Kaşgarlı Mahmut, Yusuf Has Hacib, Yüknekli Edib Ahmet gibi ilim ve fikir adamları Karahanlı sahasını yüksek seviyede bir kültür merkezi haline getirmişlerdir.

Moğol istilasından sonra Orta Asya'da teşekkül etmiş olan Türk edebiyatı, dar manasıyla Timur ve Timurlular devrinde meydana gelen Türk edebiyatını ifade etmektedir. Kökleri Orhon Yazıtlarına ve Uygur-Türk, buda-Manihaist Türk edebiyatına kadar iner. En yakın temeli de İslam devrindeki Hakaniye edebiyatı (Kutadgu Bilig, Atabetü'l Hakayık, Divanü Lugâti't Türk) ve onun yeni bir inkişaf sahasını teşkil eden Harezmi – Altınordu Türk edebiyatıdır.

Türkler İslamiyeti, devlet dini olarak 10. yüzyılın ilk yarısında kabul ettiklerinden bu devirden sonraki edebiyatları da Türk-Uygur edebiyatı üzerine kurulmuş İslami bir edebiyat olmuştur. İslami Türk edebiyatı birçok dini terimi Budizm, maniheizm dini edebiyatından miras almıştır. İslam devrinin ilk Türkçe eserlerinden olan Kutadgu Bilig müellifi “Dinleyin Ötügen Begi ne diyor?”, “Dinleyin Yagma Begi ne demiş?” gibi mısralarıyla eski Orhon devrinin edebiyatını hatırlatır.

Müşterek Orta Asya Türkçesini takip eden Kuzey-Doğu Türkçesinin meydana getirdiği edebiyat, geniş manada Çağatay Türk Edebiyatını meydana getirmektedir. Divan ü Lügati't-Türk ve Kutadgu Bilig gibi büyük eserlerin ortaya çıkışından sonra Kaşgar Türkçesi edebi kudretini göstermiş oluyordu. Hakaniye diye anılan bu Türk Lehçesi sadece bu eserlerle kalmamış, teşekkül eden yeni kültür merkezlerinde birçok eser vücuda getirmiştir. Gerçekte Kutadgu Bilig'le başlayan bu devre, ortaya çıkan kültür merkezlerine göre üçe ayrılırsa da onları Müşterek Orta Asya Türkçesi eserleri olarak zikretmek gerekir. Asıl 12. yüzyıl Kaşgar Türkçesi edebiyatının en büyük temsilcisi Yesili Ahmed'dir. Ahmed Yesevi (ölm. 1166 H. 562) ruhu okşayan çekici hikmetleriyle tanınmıştır. Pek çok lakapla anılan Ahmed Yesevi gerçekte bir mektep kurmuş ve bu mektep, talebeleri tarafından devam ettirilmiştir. Hakim Süleyman Ata (ölm. 1186) önde gelen taleb faaliyetlerinde bulunmuştur. Miftahü'l-Adl adlı fıkıh kitabıysa bu dönemde ayrı bir önem taşımaktadır. On dördüncü yüzyıla kadar bu sahada görülen eserlerden Oğuz Kağan Destanı ve 14. yüzyılın başında Rabguzi'nin yazdığı Kısasü'l-Enbiya'nın önemini belirtmek gerekir.

Harezmi ve Sirderya Irmağının güneyindeki yerler; Yedisu, Merv, Buhara gibi şehirler bölgenin kültür merkezi haline gelmiştir. Burada Türklüğün Kaşgar, Kıpçak ve Oğuz lehçeleri karışık olarak yaşadığından yazılan eserlere de bu durum aksetmiştir. Bölgenin en önde gelen eseri Alioğlu Mahmud'un yazdığı Nehcü'l-Feradis'tir. Eser daha çok hadisler ve açıklamalarıyla Siyer-i Nebi cinsindedir. Fakat İslamiyet'e ait geniş bilgileri ihtiva etmesi, her çeşit halk tabakası için yazıldığını göstermektedir.

On dördüncü asırda Kıpçak ili dil yadigarları da edebi yönden zikre değer eserlerdir. Bunların başında Kırım veya Kefe'de yazıldığı tahmin edilen Codex Cumanicus'tur. Eser, Latin harfleriyle yazılmıştır. İki kısımdan meydana gelen eserin İtalyan bölümünü lügat, Alman bölümünü ise çeşitli dini metinler meydana getirmektedir. Eserin Kıpçak Türkçesini öğrenmiş misyoner rahipler tarafından yazıldığı tahmin edilmektedir.

19. yüzyılda Çağatay, daha doğrusu “Türkî” edebiyatın enkazı üzerinde muhtelif lehçelerin edebiyatları meydana getirilmiştir. Rus istilasından ve daha sonra Sovyet ihtilali ile birlikte Osmanlı, Azeri ve Tatar edebiyatlarından sonra Orta Asya Türk Edebiyatı da bazı akım ve müdahalelerin etkisiyle yenileşme yoluna girmiştir.

Kaynak (Source):

M. Fuad Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları I-II**, Ötüken Yay., İstanbul 1989.

Türk Dünyası El Kitabı, III. Cilt, Ankara 1992.

Jean-Paul Roux, **Orta Asya –Tarih ve Uygarlık-**, Kabalıcı Yay., İstanbul 1999.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan / Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. İbrahim Dilek	Prof. Dr. Ahmet MERMER	